

Warszawa, dnia 10 listopada 2018 r.

PREZYDENT
RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Pan

Marek Kuchciński

Marszałek Sejmu

Rzeczypospolitej Polskiej

SKANOWAŁ P. MARSHALEK

Na podstawie art. 118 ust. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. przedstawiam Sejmowi Rzeczypospolitej Polskiej projekt ustawy:

– o świadczeniu pieniężnym dla osób przebywających w latach 1939-1956 na zesłaniu lub deportacji w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich.

Jednocześnie uprzejmie informuję, że do reprezentowania mojego stanowiska w toku prac nad projektem ustawy upoważniam Pana Andrzeja Derę – Sekretarza Stanu w Kancelarii Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Z upoważnieniem

Andrzej Duda

USTAWA

z dnia 2018 r.

o świadczeniu pieniężnym dla osób przebywających w latach 1939-1956 na zesłaniu lub deportacji w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich¹

Art. 1. Ustawa określa zasady, wysokość oraz tryb przyznawania świadczenia pieniężnego dla osób przebywających w latach 1939-1956 na zesłaniu lub deportacji w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), zwanego dalej „świadczeniem pieniężnym”.

Art. 2. Świadczenie pieniężne przysługuje osobie, która:

- 1) uzyskała, na podstawie ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego (Dz. U. z 2018 r. poz. 276), decyzję Szefa Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych potwierdzającą okres przebywania:
 - a) w niewoli lub obozach internowanych oraz w obozach podległych Głównemu Zarządowi do Spraw Jeńców Wojennych i Internowanych (GUPWI) NKWD, a od marca 1946 r. MWD ZSRR, i obozach podległych Wydziałowi Obozów Kontrolno-Filtracyjnych NKWD, a od marca 1946 r. MWD ZSRR, spowodowanego działalnością kombatancą, o której mowa w art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego lub
 - b) w więzieniach i poprawczych obozach pracy oraz poprawczych koloniach pracy podległych Głównemu Zarządowi Obozów i Kolonii Poprawczych (GUŁag) NKWD, a od marca 1946 r. MWD ZSRR, spowodowanego działalnością, o której mowa w art. 1 ust. 2 i art. 2 ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego, lub
 - c) z przyczyn politycznych, religijnych i narodowościowych:

¹⁾ Niniejszą ustawą zmienia się ustawy: ustawę z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego oraz ustawę z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych.

- w więzieniach oraz poprawczych obozach pracy i poprawczych koloniach pracy podległych Głównemu Zarządowi Obozów i Kolonii Poprawczych NKWD, a od marca 1946 r. MWD ZSRR, lub
 - na przymusowych zesłaniach i deportacji w ZSRR;
- 2) w chwili złożenia wniosku o przyznanie świadczenia pieniężnego posiada obywatelstwo polskie.

Art. 3. Świadczenie pieniężne nie przysługuje osobie, która uzyskała odszkodowanie lub zadośćuczynienie na podstawie art. 8 ust. 2a ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. z 2018 r. poz. 2099).

Art. 4. 1. Świadczenie pieniężne jest przyznawane jednorazowo, w wysokości 200 zł za każdy pełny miesiąc okresu podlegania w latach 1939-1956 represjom, o których mowa w art. 2 pkt 1, wynikający z decyzji Szefa Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych, o której mowa w art. 2 pkt 1.

2. Wysokość świadczenia pieniężnego nie może być niższa niż 2400 zł.

Art. 5. 1. Świadczenie pieniężne jest przyznawane na wniosek osoby zainteresowanej, złożony we właściwym ze względu na miejsce jej zamieszkania oddziale Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

2. Wniosek, o którym mowa w ust. 1, zawiera:

- 1) imię i nazwisko, datę i miejsce urodzenia, imiona rodziców, numer ewidencyjny PESEL oraz adres zamieszkania osoby zainteresowanej;
- 2) oświadczenie osoby zainteresowanej o nieuzyskaniu odszkodowania lub zadośćuczynienia na podstawie art. 8 ust. 2a ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego;
- 3) wskazanie adresu lub numeru rachunku bankowego, na który ma być wypłacone świadczenie pieniężne;
- 4) podpis osoby zainteresowanej.

3. Oświadczenie, o którym mowa w ust. 2 pkt 2, osoba zainteresowana składa pod rygorem odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań. W oświadczeniu osoba zainteresowana zawiera klauzulę następującej treści: „Jestem świadomy odpowiedzialności

karnej za złożenie fałszywego oświadczenia.”. Klauzula ta zastępuje pouczenie organu o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań.

4. Do wniosku, o którym mowa w ust. 1, dołącza się zaświadczenie o okresie podlegania w latach 1939-1956 represjom, o których mowa w art. 2 pkt 1, wydane przez Szefa Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych.

Art. 6. 1. Zaświadczenie, o którym mowa w art. 5 ust. 4, Szef Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych wydaje na wniosek osoby zainteresowanej.

2. Wniosek, o którym mowa w ust. 1, zawiera:

- 1) imię i nazwisko, datę i miejsce urodzenia, imiona rodziców, numer ewidencyjny PESEL oraz adres zamieszkania osoby zainteresowanej;
- 2) podpis osoby zainteresowanej.

3. Zaświadczenie, o którym mowa w ust. 1, Szef Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych wydaje bez zbędnej zwłoki, nie później jednak niż w terminie miesiąca od dnia złożenia wniosku o jego wydanie.

Art. 7. Organem właściwym w sprawie przyznania, ustalenia wysokości oraz wypłaty świadczenia pieniężnego jest Zakład Ubezpieczeń Społecznych.

Art. 8. 1. Przyznanie, ustalenie wysokości oraz odmowa przyznania świadczenia pieniężnego następuje w drodze decyzji administracyjnej.

2. Decyzja, o której mowa w ust. 1, jest ostateczna. Przepisu art. 127 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2018 r. poz. 2096) nie stosuje się.

3. Od decyzji, o której mowa w ust. 1, przysługuje skarga do sądu administracyjnego na zasadach i w trybie określonych w ustawie z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. z 2018 r. poz. 1302, 1467, 1544 i 1629).

Art. 9. Świadczenie pieniężne jest wypłacane przez właściwy ze względu na miejsce zamieszkania osoby zainteresowanej oddział Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, w terminie miesiąca od dnia wydania decyzji o przyznaniu świadczenia pieniężnego.

Art. 10. Minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego określi, w drodze rozporządzenia, szczegółowy tryb postępowania w sprawie:

- 1) składania i rozpatrywania wniosków, o których mowa w art. 6 ust. 1, oraz wydawania zaświadczeń, o których mowa w art. 5 ust. 4,
 - 2) składania i rozpatrywania wniosków, o których mowa w art. 5 ust. 1, oraz wydawania decyzji, o których mowa w art. 8 ust. 1,
 - 3) wypłaty świadczeń pieniężnych
- mając na względzie konieczność zapewnienia sprawnego postępowania w sprawie przyznania świadczenia pieniężnego.

Art. 11. Świadczenie pieniężne jest finansowane, wraz z kosztami jego obsługi, z części budżetu państwa, której dysponentem jest minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego.

Art. 12. Świadczenie pieniężne jest wolne od egzekucji i nie podlega wliczeniu do dochodu uprawniającego do świadczeń i dodatków przysługujących na podstawie przepisów odrębnych.

Art. 13. W ustawie z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. z 2018 r. poz. 2099) w art. 8 dodaje się ust. 6 w brzmieniu:

„6. Przepisu ust. 2a nie stosuje się do osób, którym Zakład Ubezpieczeń Społecznych przyznał świadczenie pieniężne na podstawie ustawy z dnia ... 2018 r. o świadczeniu pieniężnym dla osób przebywających w latach 1939-1956 na zesłaniu lub deportacji w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (Dz. U. poz. ...).”.

Art. 14. W ustawie z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych (Dz. U. z 2018 r. poz. 1509, z późn. zm.²⁾) w art. 21 w ust. 1 po pkt 45 dodaje się pkt 45a w brzmieniu:

„45a) świadczenie pieniężne przyznane na podstawie ustawy z dnia ... 2018 r. o świadczeniu pieniężnym dla osób przebywających w latach 1939-1956 na zesłaniu lub deportacji w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (Dz. U. poz. ...);”.

Art. 15. Ustawa wchodzi w życie po upływie 30 dni od dnia ogłoszenia.

²⁾ Zmiany tekstu jednolitego niniejszej ustawy zostały ogłoszone w Dz. U. z 2018 r. poz. 1540, 1552, 1629, 1669, 1693 i 2073.

UZASADNIENIE

1. Potrzeba i cel wydania aktu

Corocznie, w dniu 17 września, obchodzony jest Dzień Sybiraka. W tym dniu, w 2019 r., przypada rocznica szczególna – 80. rocznica agresji sowieckiej na Polskę. Okupacyjne władze sowieckie, by wymusić uległość, zapobiec próbom oporu oraz uzyskać posłuszeństwo, stosowały bezwzględny terror wobec polskich obywateli. Jednym z podstawowych instrumentów polityki okupacyjnej władz sowieckich były masowe wywózki Polaków w głąb ZSRR, przeważnie na Syberię¹. Miała ona dwa podstawowe cele: eksterminację polskich elit politycznych, intelektualnych i gospodarczych oraz czystki etniczne². Deportacje zapoczątkowały gehennę kilkuset tysięcy polskich obywateli, którzy znaleźli się na „niehumanitarnej ziemi”. Długa historia zsyłek Polaków na Syberię, sięgająca początków XVI wieku, została uzupełniona o niezwykle dramatyczny rozdział, którego konsekwencje – choćby w przypadku biografii konkretnych, żyjących jeszcze ludzi – trwają do dzisiaj.³ Przedstawiony przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej projekt ustawy ma na celu zadośćuczynić polskim obywatelom, przebywającym w latach 1939-1956 na zesłaniu lub deportacji w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, za doznane krzywdy. Zadośćuczynienie to polegać będzie na przyznaniu jednorazowego świadczenia pieniężnego w wysokości proporcjonalnej do okresu przebywania na zesłaniu lub deportacji w ZSRR.

Deportacje poprzedził spis osób kwalifikujących się do wywózki. Centralny, tajny rozkaz NKWD ZSRR nr 001223 z dnia 11 października 1939 r. nakazywał organom NKWD republik: białoruskiej, ukraińskiej i litewskiej, sporządzenie i dostarczenie takich spisów „elementów antysowieckich”. Tajne rozporządzenie NKWD Litewskiej SRR z dnia 28 listopada 1940 r. nr 0054 wyszczególniało kategorie osób i nakazywało wciągnięcie do ewidencji:

- 1) członków partii niekomunistycznych (anarchiści, trockiści, partie prawicowe);
- 2) członków korporacji studenckich i organizacji studenckich, młodzieżowych i sportowych;
- 3) byłych Żandarmów, policjantów, pracowników policji i więziennictwa;

¹ Polacy na Syberii, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, https://ipn.gov.pl/ftp/wystawy/polacy_na_syberii/html/wystawa.html

² Grzegorz Kucharczyk, *Deportacje Polaków na Syberię w XX wieku*, Narodowe Centrum Kultury, https://www.nck.pl/upload/deportacje_polakow_na_syberii_w_xx_wieku433.pdf.

³ Grzegorz Kucharczyk, *Deportacje Polaków na Syberię w XX wieku*, Narodowe Centrum Kultury, https://www.nck.pl/upload/deportacje_polakow_na_syberii_w_xx_wieku433.pdf.

- 4) oficerów wszystkich armii niesowieckich;
- 5) ochotników armii „białych” i innych armii antysowieckich;
- 6) uchodźców, emigrantów politycznych, reemigrantów, repatriantów;
- 7) przedstawicieli firm zagranicznych i pracowników obcych urzędów państwowych;
- 8) osób utrzymujących łączność z zagranicą, z poselstwami i konsulatami państw obcych;
- 9) urzędników państwowych od referentów wzwyż;
- 10) pracowników Czerwonego Krzyża;
- 11) członków stowarzyszeń religijnych, duchownych, personel kościelny i „aktyw religijny”;
- 12) szlachty, ziemian, kupców, bankierów, przemysłowców, właścicieli przedsiębiorstw, hoteli i restauracji⁴.

Rodziny wszystkich tych osób także zaliczono do grupy „społecznie niepewnych”, co oznaczało, iż podlegają one tym samym rozkazom. Kolejną, „niepewną” grupę stanowili uchodźcy z centralnych rejonów Polski, pozostający na terenach okupowanych przez ZSRR od września 1939 r. Objęci oni zostali osobną rejestracją pod pretekstem umożliwienia im powrotu do miejsc ich stałego zamieszkania. Spisy te objęły setki tysięcy osób⁵. Od zimy 1940 r. do pierwszej połowy 1941 r. władze sowieckie przeprowadziły cztery masowe deportacje ludności, obejmujące ponad 1 200 000 obywateli polskich, głównie Polaków⁶.

W nocy z 9 na 10 lutego 1940 r. rozpoczęła się pierwsza masowa deportacja Polaków z ziem zaanektowanych przez Związek Sowiecki po dniu 17 września 1939 r. Objęła 220 000 osób (mężczyzn, kobiet i dzieci), głównie polskich osadników wojskowych, służbę leśną oraz cywilnych kolonistów. Deportowani w tym okresie Polacy zostali wysłani do Kraju Krasnojarskiego, do Komi, osiedlono ich również w obwodach archangielskim, swierdłowskim oraz irkuckim⁷.

Kolejna fala deportacji miała miejsce dwa miesiące później, w kwietniu 1940 r. Druga deportacja objęła ponad 320 000 osób. W jej wyniku wysiedlono głównie kobiety i dzieci, jako rodziny przetrzymywanych w obozach jenieckich oraz więzionych i aresztowanych funkcjonariuszy państwowych i samorządowych, działaczy społecznych, rodziny ziemian,

⁴ Polacy na Syberii, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, https://ipn.gov.pl/ftp/wystawy/polacy_na_syberii/html/wystawa.html

⁵ Polacy na Syberii, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, https://ipn.gov.pl/ftp/wystawy/polacy_na_syberii/html/wystawa.html

⁶ Sybiracy. Deportacje obywateli polskich w głąb ZSRR (1939–1941), Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, <https://ipn.gov.pl/pl/edukacja-1/wystawy/13783,Sybiracy-Deportacje-obywateli-polskich-w-glab-ZSRR-19391941.html>; Julian Siedlecki, *Losy Polaków w ZSSR w latach 1939-1986*, Bydgoszcz 1990, s. 45-46.

⁷ Grzegorz Kucharczyk, *Deportacje Polaków na Syberię w XX wieku*, Narodowe Centrum Kultury, https://www.nck.pl/upload/deportacje_polakow_na_syberii_w_xx_wieku433.pdf.

zamożnych włościan, oficjalistów dworskich oraz ludność pasa nadgranicznego. Transporty kierowano na południe Rosji Azjatyckiej, przeważnie do Kazachstanu (obwody: aktiubiński, akmoliński, kustanajski, pawłodarski, semipałatyński)⁸. W maju wywieziono nieco mniejszą ilość ludności złożoną z Polaków i Żydów ze znaczną przewagą Białorusinów. Deportacje dotknęły głównie tereny północno-wschodnie, obejmujące powiaty białostocki, lidzki i grodzieński⁹.

Trzecia tura wywózek, przeprowadzona między czerwcem a lipcem 1940 r., dotknęła głównie Polaków (w tym obywateli polskich żydowskiego pochodzenia) ze środkowej i zachodniej części kraju, którzy po 1 września 1939 r. szukali na Kresach schronienia przed Niemcami, tzw. „bieżenców” (w sumie ponad 240 000). Do tej grupy włączono inteligencję zawodową jako „element kontrrewolucyjny” i drobnych kupców jako „element spekulacyjny”¹⁰. Deportowanych wysłano w północne rejony ZSRR, do obwodu archangielskiego i autonomicznej republiki Komi, jak również na wschód od Uralu: do Kraju Ałtajskiego, Krasnojarskiego, Jakucji oraz do obwodów: swierdłowskiego, irkuckiego, nowosybirskiego, omskiego i czelabińskiego¹¹.

W maju 1941 r. władze sowieckie podjęły decyzję o dalszym „oczyszczaniu” wschodnich ziem Rzeczypospolitej. W dniu 22 maja 1941 r. rozpoczęła się kolejna, czwarta masowa deportacja, tym razem przede wszystkim mieszkańców Małopolski Wschodniej (w nazewnictwie sowieckim – Zachodniej Ukrainy). Objęła ona inteligencję zawodową, kolejarzy, wykwalifikowanych robotników i rzemieślników, pozostałych moźnych gospodarzy oraz pozostałych uchodźców z Polski zachodniej i środkowej, którzy znaleźli się na Wileńszczyźnie, a także rodziny osób rozstrzelanych, aresztowanych za działalność „kontrrewolucyjną” bądź ukrywających się lub zbiegłych pod okupację niemiecką¹².

⁸ Grzegorz Kucharczyk, *Deportacje Polaków na Syberię w XX wieku*, Narodowe Centrum Kultury, https://www.nck.pl/upload/deportacje_polakw_na_syberii_w_xx_wieku433.pdf.

⁹ Sybiracy. Deportacje obywateli polskich w głąb ZSRR (1939–1941), Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, <https://ipn.gov.pl/pl/edukacja-1/wystawy/13783,Sybiracy-Deportacje-obywateli-polskich-w-glab-ZSRR-19391941.html>; Julian Siedlecki, *Losy Polaków w ZSSR w latach 1939-1986*, Bydgoszcz 1990, s. 45-46.

¹⁰ Sybiracy. Deportacje obywateli polskich w głąb ZSRR (1939–1941), Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, <https://ipn.gov.pl/pl/edukacja-1/wystawy/13783,Sybiracy-Deportacje-obywateli-polskich-w-glab-ZSRR-19391941.html>; Julian Siedlecki, *Losy Polaków w ZSSR w latach 1939-1986*, Bydgoszcz 1990, s. 45-46.

¹¹ Grzegorz Kucharczyk, *Deportacje Polaków na Syberię w XX wieku*, Narodowe Centrum Kultury, https://www.nck.pl/upload/deportacje_polakw_na_syberii_w_xx_wieku433.pdf.

¹² Sybiracy. Deportacje obywateli polskich w głąb ZSRR (1939–1941), Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, <https://ipn.gov.pl/pl/edukacja-1/wystawy/13783,Sybiracy-Deportacje-obywateli-polskich-w-glab-ZSRR-19391941.html>; Julian Siedlecki, *Losy Polaków w ZSSR w latach 1939-1986*, Bydgoszcz 1990, s. 45-46.

W następnym miesiącu doszło do masowych deportacji obywateli państw nadbałtyckich, wcielonych rok wcześniej do ZSRS, a także mieszkających tam Polaków (np. Polaków mieszkających na Wileńszczyźnie). W nocy z 19 na 20 czerwca 1941 r. – a więc na dwie doby przed niemieckim atakiem na Sowietów – rozpoczęła się masowa wywózka Polaków z tzw. Zachodniej Białorusi (województwo białostockie, poleskie). Nie przeprowadzono jej jednak do końca z powodu wybuchu wojny sowiecko-niemieckiej. Część transportów utknęła 22 czerwca 1941 r. i nie dojechała na miejsce swojego przeznaczenia, czyli do Kraju Krasnojarskiego, Kraju Ałtajskiego, obwodu nowosybirskiego oraz Kazachstanu. Po zakończeniu wojny NKWD kontynuowało deportacje Polaków z terenów byłych Kresów Wschodnich RP, zwłaszcza z Wileńszczyzny i Nowogródzczyzny na Litwie¹³.

Druga sowiecka okupacja rozpoczęła się w styczniu 1944 r., z chwilą ponownego przekroczenia przedwojennej wschodniej granicy Rzeczypospolitej przez Armię Czerwoną, która posuwała się za wycofującymi się Niemcami. Zarówno NKWD, jak i sowieckie wojsko, natychmiast przystąpiły do walki z polskim ruchem niepodległościowym. Aresztowano cywilnych i wojskowych reprezentantów Polskiego Państwa Podziemnego, którzy na przełomie wiosny i lata 1944 r. – w ramach „Akcji Burza” – podejmowali walkę z Niemcami, a następnie ujawniali się wobec wkraczających Sowietów. Część z nich od razu zamordowano, wielu zesłano do europejskiej części Rosji i na Syberię¹⁴.

Ocenia się, że do końca 1944 r. z ziem polskich na wschód od Bugu deportowano w głąb ZSRS około 30 000 ludzi, w tym wielu na Syberię (np. część żołnierzy Armii Krajowej osadzono w tych samych obozach jenieckich, w których wcześniej byli przetrzymywani polscy oficerowie zamordowani w 1940 r. w Katyniu oraz innych miejscach kaźni). W tym samym czasie wydzielone jednostki NKWD deportowały z ziem centralnej Polski – między Bugiem a Wisłą – około 5 000 Polaków. Gdy na początku 1945 r. Armia Czerwona opanowała resztę ziem polskich okupowanych wcześniej przez Niemcy, deportowano do ZSRS około 30 000 polskich obywateli. Około 15 000 górników zostało skierowanych do niewolniczej pracy w Zagłębiu Donieckim (Ukraina) oraz zagłębiu zachodniosyberyjskim¹⁵.

Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu oszacował w 2009 r. liczbę osób, które były represjonowane przez reżim

¹³ Polacy na Syberii, Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, https://ipn.gov.pl/ftp/wystawy/polacy_na_syberii/html/wystawa.html

¹⁴ Grzegorz Kucharczyk, *Deportacje Polaków na Syberię w XX wieku*, Narodowe Centrum Kultury, https://www.nck.pl/upload/deportacje_polakow_na_syberii_w_xx_wieku433.pdf.

¹⁵ Grzegorz Kucharczyk, *Deportacje Polaków na Syberię w XX wieku*, Narodowe Centrum Kultury, https://www.nck.pl/upload/deportacje_polakow_na_syberii_w_xx_wieku433.pdf.

stalinowski, na 1 800 000, z czego 150 000 osób miało stracić życie. Większość tych ofiar było osobami represjonowanymi w latach 1939-1941 – wtedy to represje miały objąć ok. 1 600 000 osób. Pozostałe 200 000 to osoby represjonowane od 1944 do 1952 r.¹⁶ Śmiertelność wśród zesłańców w okresie sowieckim w latach 1939-1941 sięgała nawet 25% osób deportowanych.

Wywózki osób cywilnych, całych rodzin polskich, to gehenna pokoleń, które traciły swoich bliskich w drodze do „niehumanitarnej ziemi”. Męczeńska droga deportowanych zaczynała się już w momencie najścia NKWD na ich domy, gdy dawano im kilkanaście minut na spakowanie się. Potem był trwający kilkadziesiąt dni transport na Syberię, w bydlęcych wagonach, przy mrozie sięgającym pięćdziesięciu stopni Celsjusza. Deportowanych przewożono w wagonach towarowych z zakratowanymi oknami, do których ładowano po 50 osób, a czasami więcej. Warunki panujące w czasie transportu były przerażające, ludzie umierali z zimna, z głodu i wyczerpania. Po dotarciu na miejsce zsyłki zesłańców czekała niewolnicza praca, nędza, choroby i głód. Często „miejscem osiedlenia” był zaśnieżony step lub tajga. Śmiertelność zwiększała również mordercza praca w kopalniach złota, niklu, węgla czy uranu.

2. Rzeczywisty stan w dziedzinie, która ma zostać uregulowana

Do chwili obecnej nie została ostatecznie rozwiązana kwestia odszkodowań dla Polaków przebywających w latach 1939-1956 na zesłaniu lub deportacji w Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich. Dotychczasowe rekompensaty udzielane przez Państwo Polskie z tytułu prześladowań doznanych ze strony okupantów nie objęły wszystkich polskich zesłańców.

Osoby, które podlegały represjom wojennym i okresu powojennego, w tym przebywały z przyczyn politycznych, religijnych i narodowościowych na przymusowych zesłaniach i deportacji w ZSRR, są beneficjentami ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatanach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego (Dz. U. z 2018 r. poz. 276). Jednak zdecydowana większość uprawnień kombatanckich, w tym dodatek kombatancki w wysokości 144,25 zł miesięcznie, ryczałt energetyczny w wysokości 168,71 zł miesięcznie, dodatek kompensacyjny w wysokości 15% dodatku kombatanckiego oraz ulga w wysokości 51% na przejazdy w komunikacji krajowej środkami publicznego transportu zbiorowego, przysługują jedynie emerytom, rencistom

¹⁶ Wywiad z przedstawicielem IPN Łukaszem Kamińskim, Rzeczpospolita 19/20.09.2009 r.

i inwalidom oraz osobom pobierającym uposażenie w stanie spoczynku lub uposażenie rodzinne.

Art. 8 ust. 2a ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego (Dz. U. z 2018 r. poz. 2099) upoważnia do otrzymania od Skarbu Państwa odszkodowania za poniesioną szkodę i zadośćuczynienia za doznaną krzywdę wyłącznie osoby represjonowane przez radzieckie organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości lub organy pozasądowe, działające na obecnym terytorium Polski w okresie od dnia 1 lipca 1944 r. do dnia 31 grudnia 1956 r. oraz na terytorium Polski w granicach ustalonych w Traktacie Ryskim, w okresie od dnia 1 stycznia 1944 r. do dnia 31 grudnia 1956 r., za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego lub z powodu takiej działalności.

Beneficjentami ustawy z dnia 31 maja 1996 r. o osobach deportowanych do pracy przymusowej oraz osadzonych w obozach pracy przez III Rzeszę i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich (Dz. U. z 2014 r. poz. 1001 oraz z 2018 r. poz. 1552) są natomiast jedynie obywatele polscy:

- 1) osadzeni w obozach pracy przymusowej w okresie wojny w latach 1939-1945 z przyczyn politycznych, narodowościowych, rasowych i religijnych, lub
- 2) deportowani (wywiezieni) do pracy przymusowej na okres co najmniej 6 miesięcy – w granicach terytorium państwa polskiego sprzed dnia 1 września 1939 r. lub z tego terytorium na terytorium:
 - a) III Rzeszy i terenów przez nią okupowanych w okresie wojny w latach 1939-1945 bądź
 - b) Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich i terenów przez niego okupowanych w okresie od dnia 17 września 1939 r. do dnia 5 lutego 1946 r. oraz po tym okresie do końca 1948 r. z terytorium państwa polskiego w jego obecnych granicach.

Świadczenia pieniężne i inne uprawnienia przewidziane w przepisach ustawy z dnia 29 maja 1974 r. o zaopatrzeniu inwalidów wojennych i wojskowych oraz ich rodzin (Dz. U. z 2017 r. poz. 2193) przysługują natomiast wyłącznie osobom, które zostały uznane za niezdolne do pracy wskutek zranień, kontuzji bądź innych obrażeń lub chorób powstałych w związku z pobytem na przymusowych zesłaniach i deportacji w ZSRR.

3. Różnice pomiędzy dotychczasowym a projektowanym stanem prawnym

Przedmiotowa inicjatywa bazuje na rozwiązaniach zawartych w projekcie ustawy o świadczeniu substytucyjnym przysługującym osobom represjonowanym w latach 1939-1956 przez Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich, który w dniu 12 lutego 2009 r. został skierowany do Sejmu VI kadencji przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej śp. Lecha Kaczyńskiego (druk nr 1855), a także na złożonym do Sejmu VII kadencji w dniu 10 czerwca 2013 r. poselskim projekcie ustawy o przyznaniu świadczenia pieniężnego i renty inwalidzkiej przysługującym sybirakom-kombatantom przebywającym w latach 1939-1956 na przymusowym zesłaniu lub deportacji w byłym Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (druk nr 1657).

Celem projektu ustawy jest zniwelowanie dotychczasowych nierówności i umożliwienie zaspokojenia słuszných roszczeń obywateli polskich, przebywających w latach 1939-1956 na zesłaniu lub deportacji w ZSRR, którzy do tej pory nie otrzymali rekompensaty za doznane cierpienia. W związku z powyższym, projekt ustawy przewiduje przyznanie ww. osobom świadczenia pieniężnego w wysokości proporcjonalnej do okresu pobytu na zesłaniu lub deportacji w ZSRR. Projekt ustawy określa zasady przyznawania świadczenia pieniężnego, w tym krąg osób uprawnionych do otrzymania tego świadczenia, wysokość świadczenia pieniężnego oraz tryb jego przyznawania.

1) Krąg osób uprawnionych

Świadczenie pieniężne przysługiwać będzie osobom, które łącznie spełniają dwie przesłanki. Po pierwsze, uzyskały, na podstawie ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego, decyzję Szefa Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych potwierdzającą okres przebywania:

- 1) w niewoli lub obozach internowanych oraz w obozach podległych Głównemu Zarządowi do Spraw Jeńców Wojennych i Internowanych (GUPWI) NKWD, a od marca 1946 r. MWD ZSRR, i obozach podległych Wydziałowi Obozów Kontrolno-Filtracyjnych NKWD, a od marca 1946 r. MWD ZSRR, spowodowanego działalnością kombatancą, o której mowa w art. 1 ust. 2 ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego lub
- 2) w więzieniach i poprawczych obozach pracy oraz poprawczych koloniach pracy podległych Głównemu Zarządowi Obozów i Kolonii Poprawczych (GUŁag) NKWD, a od marca 1946 r. MWD ZSRR, spowodowanego działalnością, o której mowa w art. 1

ust. 2 i art. 2 ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego, lub

3) z przyczyn politycznych, religijnych i narodowościowych:

a) w więzieniach oraz poprawczych obozach pracy i poprawczych koloniach pracy podległych Głównemu Zarządowi Obozów i Kolonii Poprawczych NKWD, a od marca 1946 r. MWD ZSRR, lub

b) na przymusowych zesłaniach i deportacji w ZSRR,

tj., potwierdzającą fakty, o których mowa w art. 3 lub w art. 4 ust. 1 pkt 3 lit. a lub b ustawy z dnia 24 stycznia 1991 r. o kombatantach oraz niektórych osobach będących ofiarami represji wojennych i okresu powojennego. Po drugie, w chwili złożenia wniosku o przyznanie świadczenia pieniężnego posiadają obywatelstwo polskie (art. 2 projektu).

W celu wyeliminowania sytuacji, w której tej samej osobie przysługuje świadczenie pieniężne z tego samego tytułu, art. 3 projektu wyklucza przyznanie świadczenia osobom, które uzyskały, na mocy wyroku sądu okręgowego, odszkodowanie lub zadośćuczynienie na podstawie art. 8 ust. 2a ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego. Zgodnie z danymi Ministra Sprawiedliwości, od wejścia w życie tej ustawy, tj. od dnia 24 maja 1991 r., do chwili obecnej, odszkodowanie na podstawie art. 8 ust. 2a tej ustawy przyznano 69 759 osobom. Łączna wysokość przyznanych odszkodowań wynosi 1 127 984 108 zł, przy czym średnia wysokość przyznanych odszkodowań wynosi 16 170 zł.

Z kolei w projektowanym art. 13, wprowadzającym zmianę w art. 8 ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego przewidziano regulację symetryczną, uniemożliwiającą uzyskanie odszkodowania lub zadośćuczynienia przewidzianego w art. 8 ust. 2a tej ustawy w przypadku otrzymania świadczenia pieniężnego na podstawie niniejszego projektu ustawy.

2) Wysokość świadczenia pieniężnego

Świadczenie pieniężne przyznawane będzie jednorazowo, w wysokości 200 zł za każdy pełny miesiąc okresu podlegania w latach 1939-1956 represjom, o których mowa w art. 2 pkt 1 projektu ustawy. Wysokość świadczenia pieniężnego nie może być niższa niż 2 400 zł (art. 4 projektu). Rozwiązanie to pozwoli objąć świadczeniem pieniężnym zarówno osoby wywiezione z terytorium państwa polskiego w głąb ZSRR i przebywające tam na zesłaniu, jak i osoby, które urodziły się na zesłaniu w ZSRR. Wysokość świadczenia

pieniężnego będzie ustalał Zakład Ubezpieczeń Społecznych w drodze decyzji administracyjnej.

3) Tryb przyznawania, ustalania wysokości oraz odmowy przyznania świadczenia pieniężnego

Świadczenie pieniężne będzie przyznawane na wniosek osoby zainteresowanej, złożony we właściwym ze względu na miejsce jej zamieszkania oddziale Zakładu Ubezpieczeń Społecznych.

Oprócz podstawowych danych wnioskodawcy, wniosek o przyznanie świadczenia pieniężnego będzie zawierał oświadczenie osoby zainteresowanej o nieuzyskaniu odszkodowania lub zadośćuczynienia na podstawie art. 8 ust. 2a ustawy z dnia 23 lutego 1991 r. o uznaniu za nieważne orzeczeń wydanych wobec osób represjonowanych za działalność na rzecz niepodległego bytu Państwa Polskiego, złożone pod rygorem odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań, wskazanie adresu lub numeru rachunku bankowego, na który ma być wypłacone świadczenie pieniężne, oraz podpis osoby zainteresowanej. Do wniosku osoba zainteresowana zobowiązana będzie dołączyć zaświadczenie Szefa Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych o okresie podlegania w latach 1939-1956 represjom, o których mowa w art. 2 pkt 1 projektu ustawy (art. 5 projektu).

Ww. zaświadczenie Szef Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych wydawał będzie na wniosek osoby zainteresowanej, bez zbędnej zwłoki, nie później jednak niż w terminie miesiąca od dnia złożenia wniosku. Podpisany wniosek o wydanie zaświadczenia powinien zawierać podstawowe dane wnioskodawcy, tj. imię i nazwisko, datę i miejsce urodzenia, imiona rodziców, numer PESEL oraz miejsce zamieszkania (art. 6 projektu).

Szczegółowy tryb postępowania w sprawie składania i rozpatrywania wniosków oraz wydawania zaświadczeń zostanie określony w rozporządzeniu ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego.

Organem właściwym w sprawie przyznania, ustalenia wysokości oraz wypłaty świadczenia pieniężnego będzie Zakład Ubezpieczeń Społecznych (art. 7 projektu). Decyzja administracyjna w przedmiocie przyznania, ustalenia wysokości oraz odmowy przyznania świadczenia pieniężnego będzie ostateczna. Przysługiwać będzie od niej skarga do sądu

administracyjnego na zasadach i w trybie określonych w ustawie z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (Dz. U. z 2018 r. poz. 1302, z późn. zm.).

W celu usprawnienia i przyspieszenia procedury rozpatrywania wniosków wyłączono stosowanie art. 127 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (Dz. U. z 2018 r. poz. 2096), przewidującego możliwość odwołania się przez stronę niezadowoloną z decyzji do organu administracji publicznej wyższego stopnia, a w przypadku decyzji wydanej w pierwszej instancji przez ministra lub samorządowe kolegium odwoławcze – złożenia do tego organu wniosku o ponowne rozpatrzenie sprawy (art. 8 projektu).

Świadczenie pieniężne będzie wypłacane przez właściwy ze względu na miejsce zamieszkania osoby zainteresowanej oddział Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, w terminie miesiąca od wydania decyzji o przyznaniu świadczenia pieniężnego (art. 9 projektu). Szczegółowy tryb postępowania w sprawie wypłaty świadczenia pieniężnego określi w rozporządzeniu minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego.

Świadczenie pieniężne będzie finansowane, wraz z kosztami jego obsługi, z części budżetu państwa, której dysponentem jest minister właściwy do spraw zabezpieczenia społecznego (art. 11 projektu). Wpłata świadczenia pieniężnego będzie wolna od egzekucji, podatku dochodowego oraz nie będzie podlegać wliczeniu do dochodu uprawniającego do wszelkich świadczeń i dodatków przysługujących na podstawie przepisów odrębnych.

Ustawa wejdzie w życie po upływie 30 dni od dnia ogłoszenia.

Wejście w życie przedmiotowego projektu ustawy pociągnie za sobą skutki dla budżetu państwa, będącego źródłem finansowania proponowanych rozwiązań, których dokładne oszacowanie na obecnym etapie nie jest możliwe. Jak wynika z danych Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych, szacunkowa liczba osób, które mogłyby uzyskać świadczenie pieniężne wynosi ok. 24 600. Średni czas przebywania na deportacji lub w obozie w ZSRR w przypadku Sybiraków mieszkających w Polsce wynosi 66 miesięcy. Tym samym, uwzględniając wysokość świadczenia za miesiąc okresu podlegania represjom wskazanym w art. 2 pkt 1 projektu ustawy (200 zł), średnia wysokość świadczenia pieniężnego dla jednej osoby kształtowałaby się na poziomie 13 200 zł. Przy założeniu, że z rozwiązań przewidzianych w projekcie ustawy faktycznie skorzystałoby 24 600 osób, koszt ich wprowadzenia wyniósłby dla budżetu państwa 324 720 000 zł.

Wejście w życie ustawy nie spowoduje skutków gospodarczych, przewiduje się natomiast pozytywny efekt społeczny – w postaci długo oczekiwanego zaspokojenia społecznego poczucia sprawiedliwości.

Przedstawiony projekt ustawy jest odpowiedzią na liczne postulaty otrzymywane przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej ze środowiska Sybiraków. W piśmie organizacji kombatanckiej – Związku Sybiraków z dnia 29 maja 2018 r. sygnalizowano, że *Sybiracy dożywają swoich dni bardzo często w trudnych warunkach. Kumulacja urazów psychicznych nabytych na zesłaniu i w czasach powojennych oraz nasilających się z wiekiem schorzeń fizycznych powoduje, że wymagają szczególnej opieki. Uznanie zasług Sybiraków w postaci wnioskowanej pomocy byłoby olbrzymim wsparciem nie tylko finansowym, ale również satysfakcją moralną oraz potwierdzeniem słuszności postaw życiowych i dobrze spełnionego obowiązku obywatelskiego wobec Ojczyzny (...) Taka pomoc skutkowałaby świadomością zesłańców i ich rodzin, że Ojczyzna nie zapomina o swoich obrońcach walczących nie tylko z bronią w ręku, ale również tych, którzy swoją postawą w całym życiu bronili i propagowali jej kulturę, wielowiekową historię, byli krzewicielami myśli i czynów wielkich Polaków.*

Rozwiązania zawarte w projekcie ustawy były przedmiotem konsultacji z Szefem Urzędu do Spraw Kombatantów i Osób Represjonowanych.

Projektowana ustawa nie będzie miała wpływu na sytuację małych i średnich przedsiębiorców.

Przedmiot regulacji niniejszej ustawy nie jest objęty zakresem prawa Unii Europejskiej.